

НЕНАД СТЕФАНОВИЋ*

Правни факултет за привреду и правосуђе
Нови Сад

УДК 347.4/.5:347.61/.68

Прегледни рад
Примљен: 31.01.2020
Одобрен: 24.02.2020
Страна: 235-244

PATRIA POTESTAS У РИМСКОМ ПРАВУ

Patria potestas in pietate non in atrocitate consistere debet
(Очинска власт треба да почива на доброту, а не на окрутности)
Marcianus – D.48,9,5¹

Сажетак: Овај рад има за циљ да укаже на значај patria potestas и круг овлашћења која је ова власт обухватала у периоду пре и за време Римске републике. Patria potestas представља институт својствен римском праву, а обухвата власт оца породице над имовином и лицима која не живе по свом него по праву pater familiasa. Широка је круг овлашћења која је pater familias имао на основу ове власти над лицима alieni iuris. Он не само да је био господар њихове имовине, него и господар њихових живота (ius vitae ac necis) и то је нешто што је несхватљиво са становишта савременог човека који живи у XXI веку, у доба демократије и експанзије људских права. Због тога на patria potestas треба гледати као реликт из прошлости и одраз друштвених односа карактеристичних искључиво за период трајања Римске империје.

Кључне речи: римско право, patria potestas, pater familias, брак, адопција

Уводна разматрања

У периоду настанка Римске државе, на преласку из варварства у цивилизацију, постојао је специфичан облик породичне заједнице који се називао конзорцијум (*consortium*). Овакав облик заједнице живота одликовао је заједнички живот великог броја чланова, понекад и пар десетина, коју су чинила браћа са својим потомцима и њиховим најближим сродницима, обухватајући при том више генерација. Била је то економска, друштвена и духовна заједница коју срећемо и у српском средњовековном праву у виду породичне задруге, која је била регулисана и Српским грађанским закоником из 1844.године. Имовински односи у овој заједници били су засновани на заједничкој својини

* nenad@pravni-fakultet.info

¹ Стојчевић, Д., и Ромац, А. (1971). *Dicta et regulae iuris*, Савремена администрација, Београд, стр. 350

над средствима за производњу. „Економска основица била је затворена кућна привреда уз сасвим малу размену добара, екстензивну пољопривреду, неразвијену земљорадњу и сточарство. Сви чланови су морали да раде према својим могућностима, уз минимално коришћење робовског рада, а све што привреде чинило је заједничко добро, са заједничком потрошњом према потребама и на основу одлуке скупа свих одраслих мушкараца.“² Обично је најстарији брат био изабран од остале браће да организује рад осталих чланова и размену произведених добара, међутим, није имао право да самостално располаже са добрима у власништву конзорцијума, нити овлашћења према личности чланова те заједнице. Дакле, све супротно од касније настале *patria potestas*. Као владајуће, насупрот крвном, било је агнатско сродство, где су најближи сродници били чланови исте генерације, а не преци и потомци, што је имало круцијалне реперкусије приликом наслеђивања.

Повећањем обима производње у оквиру конзорцијума постаје јасно да је могућ самосталан живот и у мањим групама, односно, онда када се увидело да сваки од браће, који су заједно чинили конзорцијум, може сопственим радом да осигура егзистенцију својој жени и потомцима. То се сматра главним узрочником распада конзорцијума на мање породичне групе које су назване *domus* или *familia*, а састојала се од једног брачног пара, њихових потомака и лица која су била под влашћу породичног старешине – агнатска фамилија. Основ овакве породице чинио је њен шеф - *pater familias*, најстарији мушкарац који није био биран већ му је тај положај по природи ствари припадао. Тај мушкарац је живео по сопственом праву - *sui iuris*, а његова власт над лицима и стварима у оквиру породице је била апсолутна и неограничена и називала се - *patria potestas*.³ У односу на њега, сва остала лица су била потчињена и имала су статус лица *alieni iuris*, односно оних који живе по туђем праву. Овакав облик породице је био карактеристичан за „прва четири века републике, док у последњем веку постепено ишчезава.“⁴

Често се у свакодневном говору *patria potestas* преводи и тумачи као „очинска власт“ или „власт оца породице“, док се као њен носилац наводи *pater familias*, односно отац породице.⁵ Овакво термилошко одређење није адекватно, јер *patria potestas* из римског периода по свом обиму обухвата толико овлашћења да их је немогуће све подвести под једно име. Са друге стране друга грешка се огледа у неадекватној примени термина *pater*. Наиме, овај појам се у римској терминологији није користио за оца као физичко биће које је творац другог бића, јер је за то постојао термин: *genitor*. Реч *pater* се превасходно користила да означи нечију власт, ауторитет, односно заштиту. Због

² Јоцић, Ј. (1990). *Римско право*, КР Славија, Нови Сад, стр. 126.

³ „Током времена дошло је до диференцијације ток појма тако да се власт над робовима означавала као *dominica potestas*, власт над слободнима које би *pater familias* уступао другима на одређено време – *mancipium*, власт над женом – *manus*, а појам *patria potestas* ограничен је на власт над децом (рођеном и усвојеном) и даљим потомцима.“ Шарац, М. и Лучић, З. (2011). *Римско приватно право*, Наклада Бошковић, Сплит, стр.70.

⁴ Јоцић, Ј., Оп. цит, стр. 126-127.

⁵ Види више: Nótári, T. (2014). Remarks on two aspects of patria potestas in Roman law. *Fiat Iustitia*, (2), 29-49.

тога сматрамо да је најбоље ове термине не преводити, већ их користити у свом изворном облику на латинском језику, подразумевајући под њима сва она права и дужности која је *pater familias* имао на основу римског права у односу на све чланове породичне заједнице.⁶

Patria potestas и *pater familias* су два нераскидива појма: како је сваки *pater familias* имао *patria potestas*, тако и *patria potestas* није постојала без *pater familias-a*. Занимљиво је да је улога *pater familias-a* припадала искључиво мушкарцима, римским грађанима који су били *sui iuris*. При томе није био битан начин како је то лице постало *sui iuris*: да ли смрћу свог *pater familias-a* или пак еманципацијом. *Pater familias* је могао да буде и неко ко нема своје деце, али и тек рођено дете, уколико је *sui iuris*. Међутим, жена у римском праву није могла да буде *pater familias* нити је могла да има *patria potestas*, чак ни онда када је била *sui iuris*. Иако су у римском праву мушкарци и жене имали иста права, сматрало се да жене немају физичку и психичку способност да остварују своја права, због чега су све до краја класичног периода жене цео свој живот проводиле под туторством.

Карактер и садржина *patria potestas*

Поставља се питање која је све лица обухватао *patria potestas*? Код већине аутора доминира становиште да су ту потпадали сви чланови *domus-a*: деца из законитог брака,⁷ али и она адоптирана, унуци и прауници који потичу од синова, али не и од кћери. Жена је заједно са женама синова такође потпадала под *patria potestas*, међутим, мужевљева власт над женом је имала посебан термин: *manus*. „Склапањем брака „са *manusom*“ (*matrimonium cum manu*) жена излази из куће својих родитеља и улази у породицу свога мужа, где долази под његову власт ако је он *sui iuris*, или под власт његовог *pater familias-a*, ако је и сам потчињено лице.“⁸ Што се тиче ћерки и унука *pater familias-a* које су удате *cum manu*, оне и њихова деца из тог брака су потпадале под *manus*, односно *patria potestas* својих мужева. Свако лице које није *sui iuris* или еманциповано, могло је бити истовремено само под једном влашћу. Занимљиво је да робови, који су били чланови *familiae*, нису потпадали под *patria potestas*. У односу на робове власт *pater familias-a* била другачијег садржаја и називала се *dominica potestas*.

⁶ Гај у Институцијама наводи шта се подразумева под *patria potestas*: „Item in potestate nostra sunt liberi nostri quos iustis nuptiis procreavimus. quod ius proprium civium Romanorum est; fere enim nulli alii sunt homines qui talem in filios suos habent potestatem qualem nos habemus“ Такође, под нашом су влашћу и наша деца, рођена у законитом браку. Ово је право карактеристично за римске грађане; тешко да постоје људи који имају толику власт над својом децом какву ми имамо. Гај, (1982). *Институције*, превео и уредио: Обрад Станојевић, Нолит, Београд, књ.1, 55, стр.45.

⁷ Салер сматра да је у раном периоду Рима жена удајом прелазила из власти оца у власт мужа, али да се то променило у класичном периоду када је и после удаје остајала у власти свога *pater familias-a*. Saller, R. (1986). *Patria potestas and the stereotype of the Roman family. Continuity and Change*, 1(1), pp. 8

⁸ Бујуклић, Ж. (2007). *Форум Романум, Римска држава, право религија и митови*, Правни факултет Универзитета у Београду, Јавно предузеће „Службени гласник“, Београд, стр.458.

Две најзначајније одлике *patria potestas* су да је она апсолутног карактера и да траје током целог живота тј. да је доживотна.

Тако Маленица наводи да: “Он (*pater familias*) не управља породицом на основу ауторитета који има као најстарији члан, већ на основу власти коју му право признаје. Та власт се простире на породицу у целини, како над члановима, тако и над имовином.”⁹

Апсолутни карактер *patria potestas* „...огледа се у томе што потчињена лица немају према *pater familias*-у никаква ни лична ни имовинска права.”¹⁰ Другим речима, у погледу личности и у погледу имовине њему потчињених лица (*in patria potestate*) *pater familias* је у римском праву имао одређена овлашћења.

1. У погледу личности овлашћења *pater familias*-а су била следећа:

- а) Могао је да убије новорођенче¹¹ уколико би посумњао да није његово (*ius vitae ac necis*);¹²
- б) Могао је сва лица која су под његовом влашћу да прода (*ius vendendi*). Уколико би их продао другом Римљанину – они би потпали под власт купца, међутим, ако би били продани ван римских граница – они би постајали робови.
- в) Могао је да их осуди на све казне осим смртне. За изрицање смртне и најтежих казни морао се претходно консултовати са свим агнатима.
- г) Сва лица под својом влашћу, највероватније мимо њихове воље, могао је ожени-ти или удати, док са друге стране, без сагласности *pater familias*-а они то нису могли урадити.

Међутим, „самовлашће“ *pater familias* –а није било без надзора и контроле: “...*pater familias* је био изложен контроли јавности, пријатеља и, нарочито, цензора. У принципату је градски префект омогућавао потчињеним лицима да траже заштиту од неправичних поступака старешине, а интервенисали су и императори својим конституцијама. Крајем класичног периода се лична власт *pater familias* –а над члановима породице кретала у границама разумних патријархалних схватања.”¹³

2. Са становишта имовине положај лица *alieni iuris* био је сличан положају робова. Они нису могли имати своју имовину, нити су је могли прибављати за себе. Све што би прибавили припало би *pater familias*-у. Исто тако ни *pater familias* није могао правним пословима преносити својину на потчињена лица јер би му она била аутоматски враћена.

Како је време пролазило положај лица под влашћу *pater familias*-а је постајао све повољнији. Промене су наступиле како у погледу личног, тако и у

⁹ Маленица, А. (1995). *Римско право*, Правни факултет у Новом саду, Нови Сад, стр. 151.

¹⁰ Стојчевић, Д. (1955). *Римско право*, Научна књига, Београд, стр.111.

¹¹ Види више: Mirković, M. (2015). *Patria potestas or murder in the family. Анали Правног факултета у Београду*, 63(3), Београд, стр. 5-17.

¹² О праву оца да располаже животом свога детета (*vitae necisque potestas*) види више: William V. Harris, *Roman Father's Power of Life and Death*, 1986, *Studies in Roman law in memory of A. Arthur Schiller* (edited by R. S. Bagnal and W. V. Harris), Columbia University, pp. 81-95.

¹³ Милошевић, М. (2005). *Римско право*, Номос, Београд, стр.122.

погледу имовинског статуса потчињених лица. Током III и IV века забрањено је одбацивање новорођенчета. Право на продају потчињених лица је интервенцијом класичних правника ограничено само на један случај: уколико дете начини штету својим деликтом, *pater familias* је и даље имао могућност да га преда оштећеном, како би путем свога рада ту штету надокнадио. Римски цареви својим одлукама све више ограничавају власт *pater familias* – а, па тако Хадријан прописује прогонство за *pater familias* –а ако убије дете, док је цар Константин предвидео још строжију – смртну казну за детеубицу. Временом је уведено правило да *pater familias* не може да ожени или уда потчињено лице против његове воље тј. без сагласности, да би му се од владавине Августа додала обавеза да ћеркама и унукама да обавезан мираз.

Што се тиче имовинског статуса лица *in patria poteste* и он је временом постајао све повољнији. Прво је војницима *alieni iuris* припало право да имовину коју стекну у оквиру војне службе, као део плена, задрже за себе (*peculium castrense*).¹⁴ Она није улазила у имовину *pater familias* –а и он над њом није имао никакво право, док је син над њом имао сва права која један сопственик има: да је прода, задужи или остави својим наследницима. Уколико би син умро пре *pater familias* –а, а био без наследника, та имовина је припадала *pater familias* –у. Посебна врста имовине (тзв. *bona adventicia*) је била она коју би лице *in patria poteste* наследило од мајке или сродника по мајци, а током живота *pater familias* –а. Током Константинове владавине *bona adventicia* је постала својина детета тако да је *pater familias* над њом имао само право управљања и уживања током свог живота. Јустинијан је у *bona adventicia* укључио сву имовину коју су лица *alieni iuris* прибављала по било ком основу. Насупрот имовини *bona adventicia* постојала је група добара названа *bona profecticia*, која нису била у својини детета већ у његовој државини. На пример, имовина коју је *pater familias* током живота покљонио детету, а да пре смрти није опозвао поклон.¹⁵ Над овом имовином *alieni iuris* су имали само право уживања и по смрти *pater familias*-а она је враћана у целокупну заоставштину.

Видимо да су лица *alieni iuris* на крају имала три облика својине:

- а) имовину над којим је имао апсолутно право својине којом је могао располагати још за живота *pater familias*-а (*peculium castrense*);
- б) имовину која јесте била у његовој својини, али је апсолутно право располагања над њом добијао тек након смрти *pater familias*-а (*bona adventicia*);
- в) имовину у коју је могао само уживати током живота *pater familias*-а, а по његовој смрти она би прешла у његову својину (*bona profecticia*);

Имајући имовину у својим рукама лица *in patria poteste* су сада могла да са трећим лицима закључе правне послове и буду активна и пасивна странка у

¹⁴ О разлозима оваквих промена пише Шаркић у свом уџбенику: „У време грађанских ратова, Јулије Цезар и Октавијан Август, да би привукли на своју страну што више војника, признали су лицима *alieni iuris* право да без икаквих ограничења располажу имовином стеченом у војној служби, што се називало *peculium castrense* (од *castrum* – војнички логор)“, Шаркић, С. (2017). *Основи римског права*, Службени гласник и Правни факултет Универзитета Унион у Београду, Београд, стр.47.

¹⁵ Овај вид поклона није постојао у најстаријем римском праву, јер би имаовина покљоњена од стране *pater familias*-а неком лицу *alieni iuris* аутоматски била враћена њему.

спору. Једино ограничење се односило на забрану лицима *alieni iuris* да закључе уговор о зајму у новцу.¹⁶

Настанак *patria potestas*

Најчешћи начин доласка под *patria potestas* био је рођењем, да будемо прецизнији, зачећем у законитом браку. Међутим, сваки римски грађанин је имао још три начина путем којих је могао доћи под *patria potestas* и након рођења: адопцијом, адрогацијом и легитимацијом.

а) Рођење/зачеће у законитом браку – дете које је зачето (а касније и рођено) би долазило под *patria potestas* мајчиног мужа, а уколико је он био под лице *alieni iuris* онда је новорођенче потпадало под власт очевог *pater familias*-а. Правна презумпција која је и данас актуелна и примењује се у позитивном праву јесте: да је отац онај на кога брак указује (*pater is est quem nuptiae demonstrant*).¹⁷ Међутим, за долазак под *patria potestas* није био довољан сам чин рођења. Тражила се и сагласност *pater familias*-а, која је испољавана на симболичан начин узимањем новорођенчета у руке. У супротном, ако га отац не би придигао, то дете није потпадало под његову *patria potestas*, није улазило у фамилију и бивало је одбачено. Као и већина наведених стриктних норми из старог права и ова правила су временом либерализована, те је установљено да се сматра зачетим у браку само оно дете које је рођено шест месеци од закључења брака и десет месеци по престанку брака.

б) Адопција и адрогација (*Adoptio et adrogatio*) – представљају други вид доласка под *patria potestas* оних лица која нису рођена у *domus*-у. Уколико се радило о својевласном лицу *sui iuris*, које уласком у *domus* губи свој статус и постаје *alieni iuris* – тада се радило о адрогацији, а ако је лице већ било *alieni iuris* па сада само прелази из једне у другу *patria potestas* – онда је у питању била адопција. Који су били сврха и циљ адопције и адрогације? Шта се желело њима постићи? Пре свега примарни циљ адопције било је да се прибаве лица која ће наследити породичну имовину и обезбедити континуитет породице и након смрти *pater familias*-а.¹⁸ Међутим, постојали су и други циљеви: тако је *pater familias* усвајао своју ванбрачну децу и тим чином кориговао правила агнатског сродства, чинећи од ванбрачне деце своје агнате. Затим, своју еманциповану децу путем адопције *pater familias* је враћао под *patria potestas*.

¹⁶ „Способност лица *alieni iuris* ограничава сада само *senatus consultus Macedonianum* који је донет крајем I века. Он је забранио лицу *alieni iuris* да закључи зајам у новцу, односно дао му је право да истиче ехсертио S.C. Macedeniani, одбије тужбу повериоца који тражи наплату зајма закљученог противно наредби. Повод његовог доношења је, како извори кажу, случај некога Мацеда који је закључио зајам у новцу, па притиснут од поверилаца, убио *pater familias*-а да би добио *bona adventicia* на располагање и исплатио дуг.“ Стојчевић, Д. (1955). *Римско право*, Научна књига, Београд, стр.113.

¹⁷ „Pater is est quem nuptiae demonstrant“ (Paulus – D.2,4,5), Отац је онај на кога брак указује. Оцем детета се сматра муж његове мајке. Стојчевић, Д., и Ромац, А. (1971). *Dicta et regulae iuris*, Савремена администрација, Београд, стр: 349

¹⁸ Види више: Crook, J. (1967). *Patria potestas*. The Classical Quarterly, Published by: Cambridge University Press on behalf of The Classical Association, 17(1), pp. 113-122.

На крају, адопција је била погодна и за остварење извесних политичких циљева тако што су латини и перегрини постајали *cives*, а плебејци постајали патриције.

Адрогација је имала крупније последице по пословну способност и имовинске односе лица *sui iuris*, које је адрогацијом остајало без *patria potestas* –а. Због тога се за адрогацију захтевала посебна, свечана форма уз ангажовање целе скупштине. Током периода републике адрогација је вршена пред куријатском комицијом којом је председавао *pontifex maximus*. Усвојилац и усвојеник су јавно износили свој пристанак, након чега би скупштина гласала о изнетом предлогу.

Адопција није имала овакве реперкусије на имовинске односе усвојеног, обзиром да се радило о лицима без своје имовине, па самим тим ни обавезе према трећим лицима. Зато адопција није подвргавана строго формалним и свечаним ритуалима пред скупштином и *pontifex maximus*-ом.

Процедура адопције се састојала из две фазе. Прва фаза је представљала ослобођење од претходне *patria potestas* „злоупотребом“ одредбе садржане у Закону XII таблица, која је предвиђала да син кога отац три пута прода бива ослобођен очеве *patria potestas*.¹⁹ Процедура је била таква да је отац који је желео да допусти адопцију сина, три пута га привидно продавао у *mancipium* неком свом пријатељу, који би га одмах и ослобађао из манципиума, те би се син враћао под очев *patria potestas*. Међутим, након треће продаје пријатељ га не би ослободио (јер би син на основу поменуте одредбе Закона XII таблица постао после треће продаје *sui iuris*) него би га задржао за себе. Уколико се радило о ћеркама или унуцима, тада није требало обавити три продаје него је једна била довољна.

Друга фаза је као резултат имала улаз адоптираног у *patria potestas* и *domus* свога новог *pater familias*-а. Интересантно је да се све одвијало пред претором у форми фиктивног спора, као један од начина прибављања својине: *in iure cesio*. „Отац, дете и усвојитељ одлазе пред претора, усвојитељ (речима: *aio illum filium esse meum ex iure quiriritium*) тврди да је дете његово, отац не пориче и претор га досуђује усвојитељу. Од тог момента дете је прешло под *patria potestas* новог *pater familias*-а.“²⁰

Услови за адопцију и адрогацију су се разликовали. Адрогацију су могли чинити само патриције, који су *sui iuris* и више немају никакве шансе да ће децу добити. Само мушкарци старији од двадесет и пет година су могли бити адрогирани. Са друге стране, адоптирати су могли како патриције тако и плебејци, док услови у вези пола и старости нису постојали, тако да су могли бити адоптирани и мушкарци и жене, без обзира на године живота.

Које су биле последице адопције и адрогације и да ли су оне биле идентичне? Заједничко за адопцију и адрогацију је да је усвојеник иступао из ранијег *domus*-а (што подразумева губитак ранијег имена и наследних права према

¹⁹ „Si pater filium ter venum duit, filius a patre liber esto“ (*Leges XII tab.*, 4,2). „Ако отац сина три пута прода, син нека буде слободан (од оца)“, Стојчевић, Д., и Ромац, А. (1971). *Dicta et regulae iuris*, Савремена администрација, Београд, стр: 466.

²⁰ Стојчевић, Д., Оп. цит, стр. 116.

агнатима) и улазио у *domus* усвојитеља. Разлика се тичала деце усвојеника. Наиме, у случају адрогације деца адрогираних су долазила под власт новог *pater familias*-а, док су у случају адопције, деца адоптираног која су рођена пре адопције – остајала у власти ранијег *pater familias*-а. Они нису пратила оца у нови *domus*. Сем персоналних, постојале су и разлике у имовинском статусу: обзиром да је адрогирани био *sui iuris* он је могао да има своју имовину и своје дугове према трећим лицима. Адрогацијом је имовина прелазила у руке усвојитеља док су се дугови гасили. Насупрот томе код адопције је ситуација била другачија пошто је адоптирани био лице *alieni iuris* без имовине и дугова, тако да није било ничега што би прешло на усвојиоца.

в) *Legitimatio* (позакоњење) је био трећи начин како се могло доћи под *patria potestas*. Путем овог института ванбрачна деца су долазила под *patria potestas* свога оца. Ту се, пре свега, мисли на децу из конкубината (незаконите брачне везе, односно трајног заједничког живота мушкарца и жене, без икакве намере да се брак закључи) и деца настала у привременим везама мушкараца и жена. „Позакоњење (*legitimatio*) појавило се у посткласичном периоду као начин заснивања *patria potestas* над ванбрачном децом, која иначе рођењем нису долазила под власт оца, већ мајчиног *pater familias*-а. Под утицајем хришћанске цркве, императори су почев од Константина настојали да на овај начин смање број конкубината, ванбрачних заједница и ојачају брак и породицу.“²¹

Престанак *patria potestas*

Како је ти већ речено између *pater familias*-а и његове *patria potestas* постоји корелација. Она се огледа и у престанку *patria potestas*. Наиме, док је *pater familias* жив трајаће и његова *patria potestas*. „Тек се смрћу старешине укућани ослобађају његове власти. Његови синови постају старешине сопствених породица и задржавају међусобни однос агната. Али ако пре смрти оца напусте породицу губе својство агнатских сродника и право на наслеђивање.“²² Међутим, постојали су изузетни случајеви када је *patria potestas* престајала и током живота *patria potestas*.²³

а) Први случај је био уколико *pater familias* остане без *status libertatis* и *status civitatis* чиме би престао бити римски грађанин, а обзиром да само римски грађани могу имати *patria potestas* губитак ових статуса је доводио до престанка *patria potestas*. Тиме су његова деца аутоматски постајала лица *sui iuris*.

б) Промена статуса и на страни детета је имала исто за последицу: ако дете остане без *status libertatis* или пак постане роб - *patria potestas* је престајала јер она постоји само према римским грађанима. Иста је ситуација била и уколико се остане без *status familiae* (нпр. ако ћерка закључи брак са манусом).

²¹ Јоцић, Л., Оп. цит, стр. 129.

²² Станојевић, О. (2003). *Римско право*, Правни факултет Универзитета у Сарајеву, Сарајево, стр.144.

²³ Види више: Vial-Dumas, M. (2014). Parents, children, and law: *Patria Potestas* and emancipation in the Christian Mediterranean during Late Antiquity and the Early Middle Ages. *Journal of Family History*, 39(4), pp. 307-329.

в) Неке казне изречене према *pater familias*-у доводиле су до губитка *patria potestas*-а. На пример уколико би упутио ћерку у проституцију или у случају закључења брака са неким од чланова своје породице.

г) На крају, *patria potestas* је могла да престане и на основу воље *pater familias*-а путем еманципације (*emancipatio*). О овом начину престанка *patria potestas* већ је било речи када је писано о адопцији и продаји сина три пута, злоупотребом одредби Закона XII таблица, о чему сведоче и одредбе Гајевих Институција.²⁴ Ово представља одличан пример како неке правне одредбе, променом друштвених односа, могу постићи дијаметрално супротне циљеве од оних због којих су установљене.

Закључна разматрања

Преваходни циљ овог рада био је да се укаже на положај „оца породице“ у периоду који је претходио и роком трајања Римске Републике, на његова овлашћења која његова *patria potestas* садржи али и на положај лица која се налазе под влашћу *pater familias*-а.

Рад је структурно подељен на више целина у циљу да се појам *patria potestas* и њена корелација са *pater familias*-ом боље схвати и елаборира.

У уводном делу су изнети и објашњени елементарни појмови и термини неопходни за разумевање целокупног рада као и њихов међусобни однос и неке термилошке заблуде које постоје у свакодневном језику.

У наредном делу излаже се карактер и садржај *patria potestas*-а и све особености овога института. Таксативно су набројана сва овлашћења породичног старешине која су била садржана у њој како у погледу личности тако и у погледу имовине лица која су се налазила под његовом влашћу.

У следеће две целине објашњени су сви начини настанка и престанка *patria potestas*-а, како они редовни – рођењем и смрћу, тако и они не толико уобичајени и свакодневни.

Овакав положај *pater familias*-а и његова *patria potestas* у односу на потчињена лица није могао бити дуго одржив. Услед културног и економског развоја Римске државе постало је јасно да је неодрживо, друштвено и правно, да постоји велики број слободних људи који немају правну способност. Због тога су временом права *pater familias*-а постепено мењана, умањивана и на крају укинута, тако да је у периоду царства *patria potestas* у потпуности изгубила значај и карактер из доба Републике.

²⁴ „Praeterea emancipatione desinunt liberi in potestate parentum esse. Sed filius quidem tribus mancipationibus, ceteri vero liberi sive masculini sexus sive feminini una mancipatione exeunt de parentum potestate; lex enim XII tabularum tantum in persona filii de tribus mancipationibus loquitur his verbis: si pater filium ter venum duit, a patre filius liber esto.“ Еманципацијом, такође, престаје родитељска власт над децом. Син се ослобађа очеве власти троструком манципацијом, а остали потомци, било мушки било женски, путем манципације, јер Закон XII таблица помиње три манципације једино када је реч о сину и то на следећи начин: „Ако отац сина трипут прода, нека син буде ослобођен очинске власти.“ Гај, (1982). *Институције*, превео и уредио: Обрад Станојевић, Нолит. књ.1, 132, Београд, стр.68-69.

Литература:

1. Bujuklić, Ž. (2007). *Forum Romanum, Rimaska država, pravo religija i mitovi*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Javno preduzeće „Službeni glasnik“, Beograd.
2. Vial-Dumas, M. (2014). Parents, children, and law: Patria Potestas and emancipation in the Christian Mediterranean during Late Antiquity and the Early Middle Ages. *Journal of Family History*, 39(4), pp. 307-329.
3. Gaj, (1982). *Institucije*, preveo i uredio: Obrad Stanojević, Nolit, Beograd.
4. Jocić, L. (1990). *Rimsko pravo*, KR Slavija, Novi Sad.
5. Malenica, A. (1995). *Rimsko pravo*, Pravni fakultet u Novom sadu, Novi Sad.
6. Milošević, M. (2005). *Rimsko pravo*, Nomos, Beograd.
7. Mirkovic, M. (2015). Patria potestas or murder in the family. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 63(3), str.5-17.
8. Nótári, T. (2014). Remarks on two aspects of patria potestas in Roman law. *Fiat Iustitia*, (2), pp.29-49.
9. Saller, R. (1986). Patria potestas and the stereotype of the Roman family. *Continuity and Change*, 1(1), pp.7-22.
10. Stanojević, O. (2003). *Rimsko pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
11. Stojčević, D. (1955). *Rimsko pravo*, Naučna knjiga, Beograd.
12. Stojčević, D. i Romac, A. (1971). *Dicta et regulae iuris*, Savremena administracija, Beograd.
13. Crook, J. (1967). Patria potestas. *The Classical Quarterly*. Published by: Cambridge University Press on behalf of The Classical Association, 17(1), pp. 113-122.
14. Harris, William V., Roman Father's Power of Life and Death, (1986). *Studies in Roman law in memory of A. Arthur Schiller* (edited by R. S. Bagnal and W. V. Harris), Columbia University. pp. 81-95.
15. Šarac, M. i Lučić, Z. (2011). *Rimsko privatno pravo*, Naklada Bošković, Split.
16. Šarkić, S. (2017). *Osnovi rimskog prava*, Službeni glasnik i Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu, Beograd.

PATRIA POTESTAS IN ROMAN LAW

Summary: This paper aims to point out the importance of patria potestas and the range of authorizations that this power encompassed in the period before and during the Roman Republic.. Patria potestas is an institute inherent in Roman law, and includes the authority of the father of the family over property and persons who do not live in their own right but as pater familias. There is a wide range of powers that pater familias had under this authority over alieni iuris persons. Not only was he the master of their property, but also the master of their lives (ius vitae ac necis), and this is something that is incomprehensible from the point of view of a modern man living in the 21st century, in an era of democracy and human rights expansion. Therefore, patria potestas should be seen as a relic of the past and a reflection of social relations characteristic only for the duration of the Roman Empire.

Key words: Roman law, patria potestas, pater familias, marriage, adaptation